

Dochters en moeders

De ambivalente relatie tussen de 'stille' en de 'verloren' generatie

Ze misten de tweede feministische golf waar hun dochters rijkelijk van profiteerden – de moeders. Ze werden geconfronteerd met hoge verwachtingen en strenge eisen – de dochters. De dertigers van nu braken met het oude, vrouwelijke ideaal van dienstbaarheid en formuleerden hun eigen doelen. Hun moeders keken met argusogen toe. Zij hadden net de boot gemist, en dat moesten hun dochters goedmaken.

door Mar Oomen, foto's Marie-José Jongerius/Stijn Ghijsen

Scarlett Kwekkeboom-Janse, directeur van Istimewa Elektro en zakenvrouw van het jaar 2001, zou met haar moeder kerstpakketten uitzoeken voor het personeel. Maar de auto was stuk. Van haar dealer kon ze een Fiat Panda lenen. Scarlett was diep beledigd. Hoe kon zij als directeur nu in 'zo'n bakkie' rijden? Dus zei ze: 'Als jullie echt niets anders hebben, moet jouw baas maar zijn auto afstaan.' Haar moeder was 'om te spetteren'. Woest. Dat had Scarlett, vond zij, wel wat fatsoenlijker kunnen zeggen. 'Maar dat gedrag hoort,' vindt Scarlett Kwekkeboom (1967), 'bij mijn rol als directeur. Ik kan het me niet per-

Links, Betsy Janse-van Bremen: 'Ik was reisleidster geworden als ik nu jong was geweest'

Scarlett Kwekkeboom: 'Voor de meest simpele dingen vraagt ze mijn hulp, met alles moet ik haar helpen'

mitteren om me dienstbaar op te stellen.' Zangeres Mieke Stemerink (1963) wil al jaren een kind, maar ze heeft eigenlijk pas de laatste tijd het gevoel dat het kan. Want, zegt ze, 'ik wilde geen gefrustreerde zangeres worden. Ik wil niet een moeder worden die met allerlei frustraties rondloopt omdat ze – vanwege haar kinderen – niet heeft kunnen doen wat ze eigenlijk heel graag wilde.' 'Mijn moeder,' zegt schrijfster Manon Uphoff, geboren in 1962, 'werd pas trots op mij toen mijn eerste boek uitkwam. En toen was het meteen: en nu een bestseller schrijven.' 'Ja,' erkent moeder Tony Uphoff-Steenwijk (1925), 'daar ben ik eerlijk in. Ik wil dat ze de top bereikt. Die ijdelheid heb ik wel.'

Dochters en moeders. Hoe bekend, beroemd, sterk en krachtig de vrouwen ook zijn, in hun rol als dochter zijn ze uiterst kwetsbaar ('Mijn moeder lijkt nooit tevreden met wat ik doe, het moet altijd beter'). Voor hun moeders geldt hetzelfde: hoe goed het hun dochter ook gaat, het is alles behalve makkelijk om terug te kijken op hun leven als moeder. 'Iedere ouder wil zijn kind een paradijs bieden,' zegt Gerda Meijerink (1939), moeder van internetpionier Marleen Stikker (1962). 'En dan is het uiterst pijnlijk om te horen dat het geen paradijs was, de jeugd van je dochter.' Zes 'koppels' waren zo dapper om ons over hun positie als dochter en hun rol als moeder te vertellen. De dochters zijn geboren tussen 1959 en 1968 – in sociologisch jargon zouden ze tot de 'verloren generatie' behoren – en hebben het alle zes op een of andere wijze 'gemaakt' in het leven.

Scarlett Kwekkeboom is eigenaar-directeur van een elektrotechnisch installatiebedrijf met een omzet van 24,8 miljoen gulden per jaar. Zij

Boven, Stien Stemerink: 'Het was gewoon dat meisjes thuis bleven om te helpen'

Mieke Stemerink: 'Soms heb ik het gevoel dat ik moet goedmaken wat zij niet heeft gehad'

heeft honderdtien mensen in dienst. Manon Uphoff is schrijfster. Mieke Stemerink gaat de theaters langs met een zeventienkoppige bigband om haar Mieke Giga's New Swing Show ten gehore te brengen. Jarenlang was ze de zangeres van De Gigantjes ('Ze is dan heel jong begonnen,' zegt Scarlett Kwekkeboom, 'als puber ben ik wel eens naar een concert van De Gigantjes geweest.')

Marleen Stikker (1962) is een van de drie vrouwen die het tot directeur heeft geschopt. Zij is de baas bij de Maatschappij voor Oude en Nieuwe Media en oprichter van DDS, de digitale stad. Sandra den Hamer (1959) is directeur van het International Filmfestival Rotterdam, dat dit jaar meer dan 300.000 bezoekers trok. En we spraken Nebahat Albayrak (1968), PvdA-Twee-

de-Kamerlid. Ze is geboren in Turkije. Hun moeders zijn geboren tussen 1925 en 1941 en behoren, met uitzondering van de Turkse moeder, in sociologisch jargon tot de 'stille generatie'. Ze zaten net 'volop in de kinderen' toen de tweede feministische golf over Nederland spoelde. Ze hadden het druk met opvoeden en het gezin draaiende houden, en bezagen organisaties en acties als ManVrouw Maatschappij, Dolle Mina en Baas in Eigen Buik van een zekere afstand.

Eigenlijk zitten de moeders precies op het snijvlak van twee tijdperken. Sommigen van hun generatie hebben nog geprofiteerd van de nieuwe mogelijkheden voor vrouwen, maar de meesten waren daar eigenlijk net te oud voor of hun gezinnen waren te groot. Behalve dan Gerda Meijerink (1939), moeder van Marleen Stikker. 'Maar,' zegt zij met enig dèdain in haar stem en tegelijkertijd licht verontschuldigend: 'Ik heb altijd vooropgelopen. Ik was vaak zelfs progressiever dan mijn leerlingen.' Meijerink was docent Duits in het voortgezet onderwijs en

aan de universiteit, ze werkt nog als vertaalster en is de enige van de zes moeders die een eigen carrière heeft gehad. Ze kreeg Marleen toen ze nog studeerde en heeft haar in haar eentje, althans zonder de vader, opgevoed.

De levens van dochter Marleen Stikker en moeder Gerda Meijerink verschillen niet zoveel. Beide vrouwen hechten aan een bevredigend arbeidzaam bestaan. Beiden zijn, zoals Meijerink het zegt, op hun eigen manier 'pioniers' in hun werk (en Meijerink ook in haar leven: eerst als alleenstaande, en later als lesbische, werkende moeder). Voor de overige moeders en dochters ligt het anders. Hun levens lopen zo sterk uiteen dat de vraag zich opdringt hoe hun relatie eruit ziet, en of die van Marleen Stikker en haar moeder beduidend anders is.

Vrouwen die voor de oorlog geboren zijn, kregen het met de paplepel ingegoten: de ideale vrouw en moeder stelt zich dienstbaar op, cijfert zichzelf weg voor man en gezin en streeft geen persoonlijke ambities na. Wil ze

Iny den Hamer-Dudok: 'Mijn buurvrouwen werkten allemaal. Ik kreeg het gevoel dat je niet meetelt als je geen baan hebt'

Sandra den Hamer: 'Mijn moeder zei: het is niet erg om dik te zijn, waarmee ze het probleem ontkende. Ze houdt erg van harmonie'

toch meer van het leven, dan kan ze beter non worden of vrijgezel blijven. In ieder geval mag ze geen kinderen krijgen. Want tot in de jaren zestig is 'de maatschappij' (met dokter Spock als goeroe) er vast van overtuigd: kinderen moeten door de moeder opgevoed worden, en dan ook alléén door de moeder. Vaders zijn voor het welzijn van de kinderen van ondergeschikt belang, is de pedagogische overtuiging van dat moment. Vaders zorgen voor het geld. Moeders dienen er te zijn voor hun kinderen. Voor de volle honderd procent.

'Mijn moeder was heel erg moeder,' zegt Mieke Stermerdink in het Amsterdamse Amerikaïn, haar blonde haar in een hoge staart, rode lip-

pen, een mooi diep uitgesneden zwart vestje met witte stippen. 'Ze was de spil van het gezin. Ze naaide de prachtigste kleren voor ons – natuurlijk had ik altijd commentaar – en tussen de middag aten we warm. Iedereen, ook mijn vader, kwam thuis eten.'

'Dan stond Mieke bij het aanrecht op een stoel net zoals ik andijvie te snijden,' zegt Stien Stermerdink-Wilterdink (1930). 'Ze maakte eten klaar voor haar pop.'

Stien Stermerdink was heel graag onderwijzeres geworden of verpleegster, maar ze moest na de lagere school op de boerderij komen werken omdat haar moeder een kwakkelende gezondheid had. 'De kinderen vragen weleens: had je niet kunnen protesteren? Maar dat kwam niet in me op, dat deed je niet, het was gewoon dat meisjes thuis bleven om te helpen.'

Eén keer heeft Stien Stermerdink echt gesolliciteerd. Dat was in 1969. Ze was allang en breed getrouwd en had inmiddels vier kinderen. In de plaatselijke krant had een advertentie gestaan voor bijrijder op een ambulance. Stien

Stermerdink kon meteen aan de slag. Maar net twee dagen voordat ze zou beginnen, had de buurvrouw gebeld. 'Heb je gezien dat je dochter Nanke (die was toen vier, MO) op de brug de stad in fietst.'

Stien Stermerdink: 'Dan rijd je met gewonden naar Nijmegen en intussen komt je eigen kind onder een...'. De kleine, stevige vrouw met mooie grijze haren is even stil. De ober van het Tolhuis, een bekende Achterhoekse openbare gelegenheid, brengt twee koppen koffie en twee glazen water. 'De baas van de ambulance-dienst zei nog: waarom probeer je het niet gewoon, je kunt toch zo weer stoppen? Maar ik durfde het niet aan. Achteraf heb ik weleens spijt gehad. Maar ja, wat heeft het voor zin om daar nog over te mekkeren.'

Ook al was hun voortdurend te kennen gegeven dat vrouwen klaar dienen te staan voor hun omgeving, als puber hebben ook de andere moeders nog een toekomst voor zichzelf in gedachten gehad. Tony Uphoff-Steenwijk was onderwijzeres geworden als het aan haar gele-

Gerda Meijerink: 'Het idee dat je kind niet gaat studeren, was niet in mij opgekomen'

Marleen Stikker: 'Mijn moeder heeft altijd in me geloofd. Ik heb me ook nooit hoeven te verantwoorden'

gen had – maar ze werd uit werken gestuurd toen ze veertien was. Ze is daarmee gestopt toen de kinderen kwamen.

Iny den Hamer-Dudok (1929), de moeder van Sandra den Hamer, had graag iets gedaan met kinderopvoedkunde – maar ze mocht niet op kamers. Tot het eerste kind zich aandiende, heeft ze nog een tijdje op een kantoor gewerkt. Betsy Janse van Bremen (1941), de moeder van zakenvrouw Scarlett Kwekkeboom, was reisleidster geworden als ze nu jong was geweest. Voordat ze trouwde heeft ze een paar jaar in Amerika als gastvrouw gewerkt. In Zeeland had ze een tijdlang een café. Toen dat niet meer te combineren was met de kinderen, begon ze een slijterij. 'Scarlett heeft daar ook nog in geholpen.'

Zahide Albayrak (1938), de moeder van Nebahat Albayrak, is analfabeet. En natuurlijk de uitzondering, zou je denken. Maar uit haar verhaal blijkt dat moeders soms het verschil maken, juist aan de andere kant van de Bosporus. Hoe verlicht Zahides vader verder ook was – hij was dorpsheer in Centraal-Turkije – zijn dochters mochten niet naar school. Daar zouden ze, wist hij, maar opstandig van worden. Maar Zahide was toch heel nieuwsgierig én leergierig. Ze hoorde iedereen uit die bij hen over de vloer kwam en luisterde goed naar alle gesprekken die werden gevoerd. 'Zo heeft ze ook de belangrijkste koranverzen uit haar hoofd geleerd,' zegt Nebahat. Moeder en dochter zitten naast elkaar op de bank in het huis van Nebahats jongste broer ('Ik heb vandaag familiedag,' zegt Nebahat). Nebahat treedt op als vertaalster. Tijdens het gesprek pakt ze regelmatig haar moeder bij de arm, ze frunnikt aan haar hand, streelt haar vingers, en als het doekje van haar moeders hoofd dreigt af te glijden, probeert ze dat snel

weer recht te trekken. Soms kijkt ze heel verbaasd: goh moeder, dat wist ik nog niet. Of verontwaardigd: hoe kun je dat nu vragen.

Moeder en dochter kennen elkaar goed. Niet zo verwonderlijk. Als jonge tiener heeft Nebahat haar moeder jarenlang begeleid in haar tocht langs advocaten en artsen. (Op de vraag hoe het is om zo afhankelijk te zijn van je dochter, antwoordt Zahide Albayrak: 'Als je in de oceaan valt en je kunt niet zwemmen, dan grijp je je toch vast aan elk stuk hout dat voorbijkomt?') De vleeswarenfabriek van Lekkerkerk had Zahide ontslagen nadat ze zich had ziek had gemeld omdat ze nog niet goed hersteld was van een buikoperatie – 'de hechtingen waren opengesprongen'.

Het komt door moeder Zahide dat de familie Albayrak in Nederland is. Van Nebahats vader had het allemaal niet gehoeven. Hij was wel gelukkig met zijn bestaan als buschauffeur: hij toerde heel Turkije rond. Maar Zahide wilde meer, vooral voor haar kinderen. 'Ik wilde dat mijn kinderen wereldburgers werden,' zegt ze.

Tony Uphoff-Steenwijk (wegens omstandigheden niet op de foto): 'Ik wil dat zij de top bereikt. Die ijdelheid heb ik wel'

Manon Uphoff: 'Wekelijks kwam mijn moeder 's ochtends vroeg bij me op de kamer met: ik wil dood'

'Ik wilde dat ze Engels leerden praten.' 'Als jij niet gaat,' zei ze tegen haar man eind jaren zestig, 'ga ik.' En samen met twee vriendinnen schreef ze zich in bij een wervingsbureau. 'Pas toen is mijn vader overstag gegaan,' zegt Nebahat. 'Voor mijn moeder was het zo iets als de Nederlandse variant op *the all American dream*. Zo noemt ze het ook. En zo heeft het voor haar ook uitgepakt.' Zahide Albayrak heeft ongeveer tien jaar lang in verschillende fabrieken gewerkt om de studies van haar kinderen te kunnen bekostigen, en om te kunnen sparen voor hun huis in Turkije. 'Mijn vader,' zegt Nebahat, 'heeft zich nooit zo verantwoordelijk gedragen. Hij was veel de deur uit.'

Alle vrouwen zijn dochters uit grote gezinnen, behalve Marleen Stikker. Ze groeide op zonder broers en zussen, in een intellectuele omgeving tussen volwassenen. De lagere-schooltijd in Badhoevedorp ('dat was een vreugdevolle tijd. Er kwamen veel mensen over de vloer') en vanaf haar veertiende ('ik zat al op het Montessori-lyceum in Amsterdam') tot haar zeventiende in Langbroek, op het landgoed van haar grootvader. 'Daar was het verschrikkelijk: ik kwam er met mijn turquoise broek en hoge hakken tussen de plissérokjes en instapchoenen met slapijjes. En intussen had mijn moeder een relatie met een alcoholist. Had ze me de pijn bespaard van een slecht huwelijk, kwam ze hier mee aan. Ik moest voortdurend bemiddelen. We zijn zelfs nog met zijn drieën in therapie gegaan. Nee, ik ben daar niet gelukkig geweest. Het was alsof ik in een totaal verkeerd toneelstuk terecht was gekomen.' Nebahat Albayrak is de vijfde in een gezin van zeven kinderen. 'Als je uit zo'n groot gezin komt, is er weinig aandacht voor de kinderen.

Mijn moeder was altijd aan het werk, buitenshuis of binnenshuis. Als kind was ik op mezelf aangewezen. Wij zwierven veel door Rotterdam.'

Scarlett Kwekkeboom is de oudste van vier. 'Mijn vader was altijd, werkelijk altijd, aan het werk. Altijd maar bezig met bedrijven en bedrijfjes. Met mijn moeder sprak hij daar niet over, maar soms ving ze iets op. Dan kwam ze bij mij: Scarlett, weet jij wat een holding is?' Mieke Stermerdink heeft twee oudere broers en een jonger zusje. ('Een broer hield altijd zedepreken: kun je je niet wat beter gedragen. Ik was, vond hij, te veel met jongens aan het klooiën.')

Sandra den Hamer is nummer twee in een rij van vier. De oudste, een meisje, moest het voorwerk doen. Als puber was ze, aldus Sandra, lastig voor haar ouders: 'Verkeerde vriendjes en zo.' De derde is een jongen met wie het op school niet zo goed ging. En de jongste, een meisje, was het knuffelkind. 'Ik was het meisje waar nooit iets mee was,' zegt Sandra den Ha-

Zahide Albayrak: 'Ik wilde dat mijn kinderen wereldburgers werden, dat ze Engels leerden praten'

Nebahat Albayrak: 'Van mijn moeder mocht ik, moest ik, zo lang mogelijk doorstuderen'

mer aan de grote houten tafel in haar Utrechtse woning. 'Behalve dan dat ik heel dik was. Op school hield ik altijd mijn jas aan, als een soort bescherming. Een dokter heeft me, toen ik een jaar of tien was, nog een dieet van zilvertvlijs-rijst voorgeschreven. Mijn moeder heeft dat niet lang volgehouden. We aten aardappelen met lekkere vette jus.'

'Als moeder vind je het leuk als je kinderen goed eten,' zegt moeder Iny den Hamer in haar ruime jarenzeventigwoning in een buitenwijk van Steenwijk. Tijdens het gesprek belt haar jongste dochter twee keer op, aan het begin en aan het eind. 'Maar ze waren wel erg stevig, mijn dochters. Als je de klasfoto's ziet, is dat geen leuk gezicht. Ik zou dat nu anders doen.'

Dochter Sandra: 'Mijn moeder zei: je bent lief, mooi en aardig, het is niet erg om dik te zijn. Heel goed natuurlijk, maar tegelijkertijd ontkende ze daarmee het probleem. Mijn moeder houdt erg van harmonie.'

Manon Uphoffs ouders zijn beiden gescheiden van hun eerste partner om met elkaar te kunnen trouwen. Daardoor heeft Manon zeven halfbroers en -zusjes en vijf 'hele' broers en zussen. Manon is, zoals ze zegt, de oudste van de laatste drie. 'Ik heb drie generaties kinderen opgevoed,' zegt haar moeder. 'De kinderen hebben elkaar opgevoed,' aldus Manon. Manon is net voor kerst geboren, acht maanden nadat haar broertje Edwin op zesjarige leeftijd dodelijk verongelukte. Dat is dit jaar veertig jaar geleden. Nadat Edwin was geboren, had Tony Uphoff nog één keer een miskraam gehad. Daarna was ze niet meer zwanger geweest. Ze had ook niet meer op kinderen gerekend. 'Zelfs toen ik al vijf maanden zwanger was, geloofde ik niet dat er een kind op komst was,' zegt de kleine, tengere vrouw in haar verzorgingsflat in Nieuwegein. 'Het was als een droom. We gedroegen ons ook als jonge ouders. Alsof Manon ons eerste kindje was, hebben we nog een prachtige wieg gekocht.'

'Mijn vader bouwde een hele mythe om mij heen. Ik werd een soort kerstkindje,' zegt Manon. 'En als hij mijn mijn jongere broer en zus in bad stopte, deed hij onze natte haren glad naar achter. "Alle drie zijn jullie net Edwin," zei hij dan.'

'Die eerste jaren met Manon waren heel verwarrend,' zegt Tony Uphoff. 'Ik was verdrietig en gelukkig tegelijkertijd. Maar eigenlijk durfde ik niet blij te zijn, dat voelde als een soort verraad tegenover Edwin.'

Misschien daarom, zegt Manon, misschien omdat haar moeder in de rouw was, trok ze tot haar twaalfde, dertiende veel met haar vader op. Maar toen ze begon te puberen en steeds 'volwassener' werd, sloot hij zich van haar af. Voor het gezin, en met name voor moeder en dochter, brak een zeer moeilijke tijd aan. Manon werd ziek. Ze leed aan anorexia, boulimia. Zakken eten gingen er doorheen, en intussen woog ze maar negen endertig kilo. Wat nu precies de oorzaak was, Manon kan het niet zeggen. 'Ik ben in ieder geval verslavingsgevoelig,' zegt ze. En: 'Ik wilde niet volwassen worden.'

Moeder Tony Uphoff pakt het fotoalbum van Manon erbij. Tientallen foto's staan erin, van

Manon als baby in bad, van Manon als zes-, zeven-, achtjarig donkerharig, leuk en soms vrolijk meisje. Bij de laatste foto zegt moeder Uphoff: 'En hier wordt het anders.' Een jonge puber met lang, donker haar leunt tegen een auto. Ze heeft een afwerende, naar binnen gekeerde blik in haar ogen. 'Manon had hele slechte ogen,' zegt Tony Uphoff, 'ze werd daar erg mee gepest. Maar ze was ook ijdel, haar bril maakte ze steeds kapot.'

'Mijn moeder was in die jaren heel depressief,' zegt Manon Uphoff in haar ruime, lichte, zeer sober ingerichte flat, ramen rondom, de dunne witte gordijnen gesloten. 'Wekelijks kwam ze 's ochtends vroeg bij me op de kamer met: ik wil dood. Ik spring uit het raam. Ze had het

'De moeders zaten beklemd tussen het tijdperk van de dienstbaarheid en de zelfontplooiing'

moeilijk met haar huwelijk, haar kinderen, het ouder worden. We spraken veel, heel veel over het feminisme. We zeiden tegen haar: ga studeren, ga scheiden. Doe iets. Maar dat ging dan niet.'

Toen Mieke Stermerdink puberde, was haar moeder, zegt ze, in de overgang. 'We clashten de hele tijd, over werkelijk van alles. Mijn kleren deugden niet, ik kwam te laat thuis. Als ik met vriendjes aan het bellen was, prikte ze met een breipen in mijn zij: het duurt te lang.' Meer dochters duiden de moeilijke perioden met hun moeder als onvermijdelijk, want veroorzaakt door iets dat hoort bij het leven van een vrouw: de overgang.

Onderzoeker Christine Brinkgreve neemt liever het woord depressief in de mond. Veel vrouwen van de generatie Uphoff, Stermerdink en Den Hamer hebben zeer depressieve perioden gekend omdat ze zich geen raad wisten met wat er van hen verwacht werd, en wat ze zelf graag wilden. Intussen zagen ze een nieuwe tijd aanbreken, een tijd waarin van alles mogelijk werd voor vrouwen.

Maar zij waren te laat, ze hadden net de boot gemist. Of ze hadden op late leeftijd nog een heel

nieuw leven moeten beginnen, met alle gevolgen van dien.

'Mijn buurvrouwen in Steenwijk waren allemaal net iets jonger dan ik,' zegt mevrouw Den Hamer, 'en ze werkten allemaal. Door hen kreeg ik het gevoel dat je niet meetelt als je thuiszit en geen baan hebt. Ik vond dat heel moeilijk.'

Voor hun dochters zag de toekomst er heel anders uit: voor hen lag de wereld open. Hun dochters hadden mogelijkheden die zij nooit gekend hadden. En daar, vonden een aantal vrouwen, moesten hun dochters goed van profiteren.

Ga alsjeblieft studeren, hielden ze hen voor. Trouw niet te vroeg. Blijf zelfstandig. De moeders waren als de dood dat hun dochters hetzelfde zou overkomen als hen zelf. 'Zorg dat je je eigen boontjes kunt doppen, heeft mijn moeder altijd tegen mij gezegd,' aldus Tweede-Kamerlid Nebahat Albayrak. 'Zijzelf heeft zich altijd erg afhankelijk gevoeld, ze heeft vaak op geld van mijn vader moeten wachten. Van haar mocht ik, móest ik eigenlijk, zo lang mogelijk doorstuderen.'

Toen Mieke Stermerdink 'alleen maar' naar de havo wilde en niet naar het vwo ('Ik wilde zo snel mogelijk van school, want ik wilde gaan zingen'), had moeder Stermerdink slapeloze nachten. 'Dan kan mijn dochter niet meer naar de universiteit!' En toen Mieke na twee jaar het conservatorium verliet omdat ze het te druk had met optreden, had haar moeder het even helemaal te kwaad: 'Als het zingen mislukte, wat moest ze dan? Met zo'n opleiding kon ze in ieder geval nog les gaan geven.'

'In dat soort perioden bleef ik altijd een paar weken weg van huis,' zegt Mieke. Stien Stermerdink: 'Pas later begreep ik dat maar weinig muzikanten hun opleiding afmaken.'

Als het aan Tony Uphoff had gelegen, had Manon al op haar zestiende gedebuteerd. 'Ik moest als een mirakel in het literaire landschap geschoten worden,' zegt Manon Uphoff. Moeder Uphoff: 'Ik vond het zo goed wat ze schreef. Ik lag altijd in een deuk als ze haar verhalen voorlas. Ze had een sprookje geschreven over kikkers: Baas in eigen dril, dat was zo grappig. Moet je opsturen, zei ik dan. Maar dat wilde Manon niet, ze vond haar werk nog niet goed genoeg.'

Gerda Meijerink was 'heel geschokt' toen Marleen Stikker een keer zei dat ze een dierenwinkel wilde beginnen. 'Het idee dat je kind niet

gaat studeren, was niet in me opgekomen.' Marleen Stikker: 'Mijn moeder heeft altijd gedacht dat ik schrijver zou worden. Maar dat gebied was al te veel bezet, vond ik, door Gerda en haar vriendin. Bovendien: Gerrit Komrij en Jeroen Brouwers kwamen weleens bij ons over de vloer, en dan deden ze wie de meeste gedichten uit het hoofd kende. Ik vond dat zo plat. Uiteindelijk wilde ik wel intellectueel worden. Ik ging filosofie studeren en ben daar ook weer mee gestopt. Voor mijn moeder was dat geen probleem. Ze heeft altijd in mij geloofd. Ik heb mij ook nooit hoeven verantwoorden. Ze vond het wel spannend wat ik deed.'

Mieke Stermerdink en Manon Uphoff hebben het als een grote druk ervaren, de betrokkenheid van hun moeder bij hun activiteiten. Mieke: 'Dat is de mop als je een fulltime moeder hebt, ze heeft meer dan honderd procent aandacht voor je. Soms heb ik het gevoel dat ik moet goedmaken wat zij niet heeft gehad. Ze heeft ook altijd commentaar als ze me ergens gezien heeft, op tv of bij een optreden.' 'Ik mag inderdaad geen kritiek geven,' zegt Stien Stermerdink. 'Als ik dan toch iets zeg, omdat ik denk dat ik haar daarmee help, is het: dat zeg je toch niet! Jij bent mijn moeder! Heb jij daar verstand van! Bepaalde dingen mag je als moeder niet zeggen. Misschien vindt ze dat ik haar wat zwaar gezegd, afval. Maar natuurlijk ben ik verschrikkelijk trots op haar.'

Het achterste van hun tong laat geen van de vrouwen zien, maar de moeders van Sandra Hamer, Scarlett Kwekkeboom en Nebahat Albayrak lijken tamelijk tevreden met het leven dat ze hebben geleid en de keuzen die ze hebben gemaakt. 'Ik had als moeder heel wat meer tijd voor mezelf dan de moeders van nu,' zegt mevrouw Den Hamer. De dochters hebben ook een redelijk zorgeloze puberteit gekend, met veel warmte, vrolijkheid en gezelligheid. 'Het contact met mijn moeder is heel goed,' zegt Sandra den Hamer. 'Toch had ik het leuk gevonden als mijn moeder wel had gewerkt. Dan hadden we meer raakvlakken gehad, dan was onze band misschien nog groter geweest. Tijdens en na mijn studie was er zelfs sprake van enige verwijdering tussen ons. Onze levens waren zo anders. Sinds ik kinderen heb, gaat het beter. Haar commentaar beperkt zich tot: ben je er wel genoeg voor de kinderen, kan het niet wat runder, dat werken.'

Scarlett Kwekkeboom gaat elk jaar twee weken

met haar moeder op vakantie. Haar moeder vergezelt haar regelmatig bij lezingen in het land. ('Dan hoeft Scarlett dat hele eind niet alleen terug.') En ook al vindt Scarlett haar moeder een heel sterke vrouw, gelijkwaardig is hun relatie niet. Scarlett kan zich behoorlijk ergeren aan het gebrek aan zelfstandigheid van haar moeder. 'Voor de meest simpele dingen vraagt ze mijn hulp: als de auto naar de garage moet, als de financiën geregeld moeten worden. Met alles moet ik haar helpen.' Nebahat Albayrak vindt dat haar relatie met haar moeder niet te vergelijken is met Nederlandse moeder-dochterrelaties. In migrantenfamilies liggen de verhoudingen nu eenmaal anders, zeker als je op je tiende al mee moet om

'De dochters deden wat voor de moeders niet was weggelegd. Dat leverde ongelijkwaardige verhoudingen op'

voor je moeder te tolken. Nebahat Albayrak: 'Je wordt je moeders moeder.' Haar moeders grootste zorg is nu of Nebahat ooit nog kinderen krijgt. Haar eigen kinderen hebben haar zoveel goeds gebracht, moet Nebahat nu alleen achterblijven? Dat zou verschrikkelijk zijn. 'Op een gegeven moment,' zegt familietherapeute Else-Marie van den Eerenbeemt, 'willen moeders oma worden. Dat gevoel zit heel diep, is haast existentieel. Zoiets van: heb ik mijn dochter wel voldoende vertrouwen meegegeven om het leven voort te zetten. En als er geen kleinkinderen komen, is het: wat heb ik verkeerd gedaan?' 'Het is heel bijzonder als je kind moeder wordt,' zegt Gerda Meijerink, terwijl ze naar de schoorsteen loopt en een foto van Marleen met dochter laat zien. Ernaast staat een foto van Meijerinks eigen moeder. 'Het is een stap naar grotere eigenstandigheid. Marleen is nu meer moeder en minder dochter. Dat ontslaat mij van de noodzaak er te zijn. Ik kan nu met een geruster hart doodgaan.' 'Toen Marleen een jaar of negentien, twintig was,' zegt Gerda Meijerink, als ze weer is gaan zitten in een van de grote, comfortabele fauteuils in haar lichte flat tegenover het Amster-

damse Bos, 'heeft ze me met de minder leuke kanten van ons verleden geconfronteerd.'

'Op al mijn vragen – waarom we naar Langbroek verhuisden bijvoorbeeld – had ze een bevredigend antwoord,' zegt Marleen Stikker in de ruime woonkeuken van haar benedenwoning in de Jordaan. 'Het aardige van mijn moeder is: ze kan verschrikkelijk onredelijk zijn en heel kwaad worden, maar ze kan ook heel goed haar excuses aanbieden. Ze kan naar zichzelf kijken. Ik voelde me gerespecteerd.'

'Marleen is met al haar vragen,' aldus Gerda Meijerink, 'voor mij een heel sterke leraar geweest.'

Moeder en dochter komen elkaar tegen op de werkvloer, bij debatten, op recepties. Moeder Meijerink doet af en toe een klus voor haar dochter, dochter Stikker vraagt haar moeder weleens om advies – als ze moet optreden in een forum, bijvoorbeeld. Ze nemen elkaars liefdesrelaties door, praten veel over actuele gebeurtenissen en samen lezen ze nu hetzelfde boek: over het functioneren van de hersenen. 'En sinds mijn kleindochter Zwaantje er is, kunnen we uren over de baby praten. Een dag per week mag ik oppassen,' zegt Gerda Meijerink. 'Zwaantje is echt een vernijking, mijn relatie met Marleen is nu compleet.'

Moeders en dochters. Hun kleine en grote botsingen zijn van alle tijden. Een belangrijke voorwaarde voor een redelijk 'gezonde' relatie tussen moeder en dochter lijkt een 'tevreden' moeder te zijn. Moeders van de stille generatie hebben het moeilijk gehad, beklemd als ze zaten tussen verschillende tijdperken: het tijdperk van de dienstbaarheid en dat van de zelfontplooiing.

Hun dochters konden doen wat voor hen niet was weggelegd, of hun dochters deden iets wat ze niet konden volgen, ook al wilden ze dat nog zo graag. Ongelijkwaardige verhoudingen heeft het opgeleverd, en soms zelfs slechte verhoudingen. In ieder geval drama's. Als de levens van moeder en dochter op elkaar lijken, is het iets makkelijker om tot een gezonde relatie te komen. Maar ook dan moet de moeder haar eigen 'ongelezen' leven willen doorbladeren, aldus Gerda Meijerink. Moeders en dochters, zegt zij, moeten elkaars levensverhaal kennen. Hoe pijnlijk dat verhaal soms ook is. **LN**

gaat studeren, was niet in me opgekomen.' Marleen Stikker: 'Mijn moeder heeft altijd gedacht dat ik schrijver zou worden. Maar dat gebied was al te veel bezet, vond ik, door Gerda en haar vriendin. Bovendien: Gerrit Komrij en Jeroen Brouwers kwamen weleens bij ons over de vloer, en dan deden ze wie de meeste gedichten uit het hoofd kende. Ik vond dat zo plat. Uiteindelijk wilde ik wel intellectueel worden. Ik ging filosofie studeren en ben daar ook weer mee gestopt. Voor mijn moeder was dat geen probleem. Ze heeft altijd in mij geloofd. Ik heb mij ook nooit hoeven te verantwoorden. Ze vond het wel spannend wat ik deed.'

Mieke Stermerdink en Manon Uphoff hebben het als een grote druk ervaren, de betrokkenheid van hun moeder bij hun activiteiten. Mieke: 'Dat is de mop als je een fulltime moeder hebt, ze heeft meer dan honderd procent aandacht voor je. Soms heb ik het gevoel dat ik moet goedmaken wat zij niet heeft gehad. Ze heeft ook altijd commentaar als ze me ergens gezien heeft, op tv of bij een optreden.'

'Ik mag inderdaad geen kritiek geven,' zegt Stien Stermerdink. 'Als ik dan toch iets zeg, omdat ik denk dat ik haar daarmee help, is het: dat zeg je toch niet! Jij bent mijn moeder! Heb jij daar verstand van! Bepaalde dingen mag je als moeder niet zeggen. Misschien vindt ze dat ik haar wat zwaar gezegd, afval. Maar natuurlijk ben ik verschrikkelijk trots op haar.'

Het achterste van hun tong laat geen van de vrouwen zien, maar de moeders van Sandra den Hamer, Scarlett Kwekkeboom en Nebahat Albayrak lijken tamelijk tevreden met het leven dat ze hebben geleid en de keuzen die ze hebben gemaakt. 'Ik had als moeder heel wat meer tijd voor mezelf dan de moeders van nu,' zegt mevrouw Den Hamer. De dochters hebben ook een redelijk zorgeloze puberteit gekend, met veel warmte, vrolijkheid en gezelligheid. 'Het contact met mijn moeder is heel goed,' zegt Sandra den Hamer. 'Toch had ik het leuk gevonden als mijn moeder wel had gewerkt. Dan hadden we meer raakvlakken gehad, dan was onze band misschien nog groter geweest. Tijdens en na mijn studie was er zelfs sprake van enige verwijdering tussen ons. Onze levens waren zo anders. Sinds ik kinderen heb, gaat het beter. Haar commentaar beperkt zich tot: ben je er wel genoeg voor de kinderen, kan het niet wat minder, dat werken.'

Scarlett Kwekkeboom gaat elk jaar twee weken

met haar moeder op vakantie. Haar moeder vergezelt haar regelmatig bij lezingen in het land. ('Dan hoeft Scarlett dat hele eind niet alleen terug.') En ook al vindt Scarlett haar moeder een heel sterke vrouw, gelijkwaardig is hun relatie niet. Scarlett kan zich behoorlijk ergeren aan het gebrek aan zelfstandigheid van haar moeder. 'Voor de meest simpele dingen vraagt ze mijn hulp: als de auto naar de garage moet, als de financiën geregeld moeten worden. Met alles moet ik haar helpen.'

Nebahat Albayrak vindt dat haar relatie met haar moeder niet te vergelijken is met Nederlandse moeder-dochterrelaties. In migrantenfamilies liggen de verhoudingen nu eenmaal anders, zeker als je op je tiende al mee moet om

'De dochters deden wat voor de moeders niet was weggelegd. Dat leverde ongelijkwaardige verhoudingen op'

voor je moeder te tolken. Nebahat Albayrak: 'Je wordt je moeders moeder.' Haar moeders grootste zorg is nu of Nebahat ooit nog kinderen krijgt. Haar eigen kinderen hebben haar zoveel goeds gebracht, moet Nebahat nu alleen achterblijven? Dat zou verschrikkelijk zijn.

'Op een gegeven moment,' zegt familietherapeute Else-Marie van den Eerenbeemt, 'willen moeders oma worden. Dat gevoel zit heel diep, is haast existentieel. Zo iets van: heb ik mijn dochter wel voldoende vertrouwen meegegeven om het leven voort te zetten. En als er geen kleinkinderen komen, is het: wat heb ik verkeerd gedaan?'

'Het is heel bijzonder als je kind moeder wordt,' zegt Gerda Meijerink, terwijl ze naar de schoorsteen loopt en een foto van Marleen met dochter laat zien. Ernaast staat een foto van Meijerinks eigen moeder. 'Het is een stap naar grotere eigenstandigheid. Marleen is nu meer moeder en minder dochter. Dat ontslaat mij van de noodzaak er te zijn. Ik kan nu met een geruster hart doodgaan.'

'Toen Marleen een jaar of negentien, twintig was,' zegt Gerda Meijerink, als ze weer is gaan zitten in een van de grote, comfortabele fauteuils in haar lichte flat tegenover het Amster-

damse Bos, 'heeft ze me met de minder leuke kanten van ons verleden geconfronteerd.'

'Op al mijn vragen – waarom we naar Langbroek verhuisden bijvoorbeeld – had ze een bevredigend antwoord,' zegt Marleen Stikker in de ruime woonkeuken van haar benedenwoning in de Jordaan. 'Het aardige van mijn moeder is: ze kan verschrikkelijk onredelijk zijn en heel kwaad worden, maar ze kan ook heel goed haar excuses aanbieden. Ze kan naar zichzelf kijken. Ik voelde me gerespecteerd.'

'Marleen is met al haar vragen,' aldus Gerda Meijerink, 'voor mij een heel sterke leraar geweest.'

Moeder en dochter komen elkaar tegen op de werkvloer, bij debatten, op recepties. Moeder Meijerink doet af en toe een klus voor haar dochter, dochter Stikker vraagt haar moeder weleens om advies – als ze moet optreden in een forum, bijvoorbeeld. Ze nemen elkaars liefdesrelaties door, praten veel over actuele gebeurtenissen en samen lezen ze nu hetzelfde boek: over het functioneren van de hersenen. 'En sinds mijn kleindochter Zwaantje er is, kunnen we uren over de baby praten. Een dag per week mag ik oppassen,' zegt Gerda Meijerink. 'Zwaantje is echt een verrijking, mijn relatie met Marleen is nu compleet.'

Moeders en dochters. Hun kleine en grote botsingen zijn van alle tijden. Een belangrijke voorwaarde voor een redelijk 'gezonde' relatie tussen moeder en dochter lijkt een 'tevreden' moeder te zijn. Moeders van de stille generatie hebben het moeilijk gehad, beklemd als ze zaten tussen verschillende tijdperken: het tijdperk van de dienstbaarheid en dat van de zelfontplooiing.

Hun dochters konden doen wat voor hen niet was weggelegd, of hun dochters deden iets wat ze niet konden volgen, ook al wilden ze dat nog zo graag. Ongelijkwaardige verhoudingen heeft het opgeleverd, en soms zelfs slechte verhoudingen. In ieder geval: drama's. Als de levens van moeder en dochter op elkaar lijken, is het iets makkelijker om tot een gezonde relatie te komen. Maar ook dan moet de moeder haar eigen 'ongelezen' leven willen doorbladeren, aldus Gerda Meijerink. Moeders en dochters, zegt zij, moeten elkaars levensverhaal kennen. Hoe pijnlijk dat verhaal soms ook is.